

REMER Jerzy Ludwik Adam (1888-1979), historyk sztuki, wojewódzki, okręgowy i generalny konserwator zabytków, wykładowca uniwersytecki, inicjator powstania Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, dyrektor Muzeum Okręgowego w Toruniu.

Urodzony 16. IV. 1888 r. w Zatorze, jako najstarszy syn Edwarda, kasjera dóbr Potockich i Marii z Grychowskich. W latach 1899-1907 uczęszczał do Gimnazjum Realnego w Wadowicach. Następnie do 1914, studiował na Wydz. Filozoficznym Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie – historię sztuki jako przedmiot główny, archeologię klasyczną, archeologię przedhistoryczną, literaturę i filozofię. W trakcie studiów odbył dłuższe podróże naukowe do Włoch, Niemiec i Francji. W Paryżu uczęszczał na 31. specjalistyczny kurs muzeologiczno-konserwatorski w Ecole du Louvre.

1. IV. 1916 podjął pierwszą pracę jako praktykant CK Krajowego Urzędu Konserwatorskiego w Krakowie, delegatury Centralnej Komisji Zabytków w Wiedniu, pod kierunkiem Tadeusza Szydłowskiego, ówczesnego konserwatora zabytków Galicji Zachodniej. W 1918 został referentem spraw konserwatorskich w Wydziale Sztuki przy Komisji Rządzącej w Krakowie. Powierzono mu wówczas sprawy związane z rewindykacją dzieł sztuki na terenie dawnego zaboru austriackiego.

31. III. 1919 dekretem ministra sztuki i kultury powołany został na stanowisko konserwatora okręgowego w Częstochowie, a 10 II 1920 mianowany konserwatorem zabytków na okręg kielecki i kierownikiem Woj. Oddz. Sztuki. W trakcie 3-letniej pracy na tych terenach zabezpieczył większość obiektów zabytkowych i przeprowadził naprawę budowli zniszczonych przez działania wojenne. Podjął się wypracowania pierwszego systematycznego programu konserwatorskiego pod hasłem *nafragio eripere* (ocalić od zniszczenia). To hasło towarzyszyło mu stale również w następnych latach pracy. Podsumowaniem działalności w tym okresie jest obszerny artykuł *Opieka nad zabytkami w województwie kieleckim* ("Pamiętnik Świętokrz." 1931).

19 X 1922 dekretem Ministerstwa Wyzwań Religijnych i Oświecenia Publicznego, został przeniesiony na stanowisko konserwatora zabytków w Wilnie, później okręgu wileńsko-nowogródzkiego i kierownika Oddziału Sztuki w Delegaturze Rządu, a następnie w Urzędzie Woj. w Wilnie. W tym samym czasie został zastępcą prof. w katedrze historii sztuki na Wydz. Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego. Tematem jego wykładów były również podstawy konserwatorstwa zabytków. W wileńskim etapie działalności R. ogromną rolę odegrało emocjonalne zafascynowanie miastem i okolicami. Podsumowanie tego 6-letniego okresu znalazło odbicie w monografii *Wilno* wydanej w serii "Cuda Polski" (Poznań b.r.). W 1925 MWRiOP powierzyło R. opracowanie geografii zabytków architektury w Polsce. Wykonane przy udziale słuchaczy Wydz. Sztuk Pięknych USB mapy wszystkich województw stanowiły podstawę specjalnego działu "Zabytki Sztuki i ich Ochrona" Na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929.

Ogłoszenie 6 III 1928 drugiego aktu prawnego w postaci Rozporządzenia Prezydenta RP o Opiece nad Zabytkami, którego Remer był współautorem i wprowadzenie go do realizacji wymagało utworzenia nowego stanowiska centralnego koordynującego działalność konserwatorów w okręgach i zarazem zmodernizowania dotychczasowej struktury organizacyjnej w dziedzinie opieki nad zabytkami. 14 XI 1928 MWRiOP, biorąc pod uwagę dotychczasowe osiągnięcia Remera, oddelegowało go do Warszawy, początkowo na stanowisko radcy ministerialnego, a od 6 III 1930 powierzyło mu funkcję gen. konserwatora zabytków, którą pełnił do 26 VI 1937. Dzięki jego decyzjom została całkowicie zreorganizowana służba konserwatorska. Wspólnie z dr Jadwigą Przeworską opracował program inwentaryzacji zabytków. Na szczególną uwagę zasługują dwa zrealizowane przez Remera przedsięwzięcia. Pierwsze, to utworzenie w 1929 Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków, którego podstawowym zadaniem było założenie centralnego archiwum fotografii i rysunków pomiarowych zabytków oraz opracowanie i publikowanie inwentarzy w tomach poświęconych poszczególnym powiatom. Drugim przedsięwzięciem było założenie pierwszego wydawnictwa specjalistycznego "Ochrona Zabytków Sztuki", poświęconego opiece nad zabytkami, ich inwentaryzacji i geografii. Pod redakcją R. wyszły drukiem dwa tomy w latach 1930 i 1931.

Wydanie przez Remera decyzji zakazu w sprawie projektowanego wywozu z Polski cennych zabytków jako daru dla papieża spowodowało przeniesienie go 26 VI 1937 na niższe stanowisko – konserwatora i kierownika Oddziału Sztuki w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie, skąd po przeszło roku powrócił z powrotem do Warszawy na równorzędne stanowisko do Urzędu Woj. Warszawsko-Białostockiego, na którym pozostał do wybuchu II wojny światowej. W latach 1930-39 był stałym delegatem Rządu RP w Międzynarodowej Komisji Zabytków Artystycznych przy Lidze Narodów. Uczestniczył w wielu międzynarodowych kongresach i konferencjach historyków sztuki i konserwatorów. Lata okupacji spędził w Warszawie. Pracował jako rzeczoznawca w prywatnym antykwariacie dzieł sztuki Zofii Leśniewskiej przy ul. Mazowieckiej 7 oraz nad monografią Krakowa, której maszynopis uległ zniszczeniu podczas powstania warszawskiego.

Po wojnie przeniósł się do Bydgoszczy, a następnie do Torunia. W tym czasie pracował na następujących stanowiskach: naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki oraz konserwatora zabytków woj. pomorskiego (14 IV 1945 – 16 IX 1947), kierownika Katedry, a następnie Studium Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (9 X 1945 – 30 IX 1960) i dyrektora Muzeum Okręgowego w Toruniu (1 XII 1947 – 31 III 1971). Za najważniejsze osiągnięcia w swej długoletniej pracy zawodowej uważał utworzenie kierunku studiów zabytkoznawstwa i konserwatorstwa w nowo kreowanym Uniwersytecie oraz przywrócenie toruńskiemu ratuszowi staromiejskiemu artystyczno-architektonicznych wartości wraz z muzealnym zagospodarowaniem wnętrza.

Wieloletnie marzenia i próby utworzenia specjalistycznej uczelni kształcącej konserwatorów zabytków i muzeologów, podejmowane wielokrotnie od 1922 (Wilno, Warszawa), nabrały realnych kształtów dopiero po II wojnie światowej w Toruniu. Z jego inicjatywy na przełomie lat 1945 – 46 została utworzona Katedra Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Powołanie tego typu placówki naukowo-dydaktycznej, tak potrzebnej w obliczu zniszczeń dokonanych podczas okupacji hitlerowskiej, nie miało dotychczas w Polsce precedensu. W ciągu 15 lat kierowania nią, dzięki jego usilnym zabiegom i niespożytej energii, Katedra przerodziła się w Studium Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa, a od 1969r w Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa.

Szczególnie dużo zawdzięcza prof. Jerzemu Remerowi Muzeum Okręgowe w Toruniu, którym kierował przez 25 lat, aż do przejścia na emeryturę w wieku 83 lat. Zreorganizował i stopniowo przekształcił muzeum miejskie w instytucję, która zajęła czołowe miejsce wśród muzeów polskich. Pozyskał budynek ratusza staromiejskiego na wyłączną siedzibę muzeum i przeprowadził w latach 1957-64 jego remont kapitalny i gruntowną konserwację oraz doprowadził do zagospodarowania wnętrza harmonizującymi ekspozycjami. Od 1955 zainicjował publikowanie rozumowanych katalogów najcenniejszych zespołów zbiorów, a od 1962 zapoczątkował wydawanie "Rocznika Muzeum w Toruniu" (był redaktorem czterech tomów). Usilnie zabiegał o stałe powiększanie muzeum w formie tworzenia jego oddziałów (Dom Kopernika – 1960, Zamek Krzyżacki – 1966, Oddz. Archeologii w spichrzach przy ul. Ciasnej – 1968, Muzeum Sztuki Dalekiego Wschodu w kamienicy "Pod Gwiazdą" – 1970) umieszczanych w odrestaurowanych i zaadaptowanych na ten cel najcenniejszych zabytków architektury toruńskiej. Taka polityka była wynikiem stałej dbałości o wzajemną koegzystencję dwóch umiłowanych dyscyplin: konserwatorstwa i muzealnictwa. Silne więzy z Toruniem zmanifestował w trzech kolejnych wydaniach monografii popularnonaukowej *Toruń – historia – ludzi – sztuka* (1962, 1965, 1970). Był jednym z oficjalnych inicjatorów przygotowań do obchodów 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika (1973) oraz autorem pierwszej zrealizowanej koncepcji Muzeum Epoki Mikołaja Kopernika.

Twórcze działanie Remera wybiegało poza uniwersytet i muzeum, a znajdowało wyraz w różnych komisjach, w których czynnie uczestniczył, m.in. w Radzie Kultury, a po jej zlikwidowaniu w Radzie Programowej Ochrony Dóbr Kultury przy min. kultury i sztuki, w Woj. Grupie Doradczej ds. Nauki i Szkolnictwa Wyższego przy Woj. Komitecie Stronnictwa Demokratycznego, Polskim Komitecie Narodowych ICOMOS, Woj. i Miejskiej Komisji Kultury, Woj. i Miejskiej Radzie Konserwatorskiej. Działał w licznych towarzystwach specjalistycznych i organizacjach społecznych jak PTK, PTTK, Zw. Literatów Polskich, Tow. Ochrony Sztuki Ludowej i Popierania Przemysłu Ludowego, Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Stow. Historyków Sztuki (współpraca i pierwszy prezes Oddz. Pomorskiego, a następnie Toruńskiego), Toruńskie Tow. Naukowe, Tow. Naukowe w Bydgoszczy, Tow. Miłośników Torunia, Stronnictwo Pracy, Stronnictwo Demokratyczne.

Jego dorobek naukowy i publicystyczny został opublikowany w postaci studiów wydanych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie: Jerzy Remer, *Studia z muzealnictwa i konserwatorstwa*, W. 1976 (t. I: *Studia z muzealnictwa*, t. II, cz. 1-2: *Studia z konserwatorstwa*).

Za swoją zaangażowaną i twórczą działalność otrzymał R. wiele odznaczeń państwowych, odznak honorowych i wyróżnień: Medal Niepodległości, trzy Złote Krzyże Zaśługi, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Komandorski Odrodzenia Polski, Order Sztandaru II Klasy, Medal X-lecia i XXX-lecia PRL, medal "Za Szczególne Zaśługi dla Rozwoju Województwa Bydgoskiego", medal "Za Zaśługi dla Województwa Toruńskiego", medal "Za Zasługi w Upowszechnianiu Kultury" (wręczony na I Kongresie Nauki Polskiej), medal "Za Zasługi Położone dla Rozwoju Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", medal 40 lat Stronnictwa Demokratycznego, złotą odznakę (nr 1) "Za Opiekę nad Zabytkami", Złotą Odznakę PTTK, Złotą Odznakę Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Złotą Odznakę Stronnictwa Demokratycznego, Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego, odznakę "Zasłużony Działacz Kultury". Był laureatem nagrody państwowej II stopnia, honorowym członkiem Stow. Historyków Sztuki i Tow. Opieki nad Zabytkami oraz został wpisany do Honorowej Księgi Zasłużonych dla Torunia.

Zmarł 6 II 1979 w Toruniu i został pochowany na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu przy ul. Gałczyńskiego (w kwaterze pn.-zach).

Księga pamiątkowa Uniw. Wielńskiego, Wil. 1929; S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, W. 1938; K. Nowiński, *Jerzy remer (1888-1979)*, OZ 1979, nr 2, s. 147-148; J. Mazurkiewicz, *Profesor Jerzy Ludwik Adam Remer (1888-1979)*, "Roczn. Muz. Tor." t. 7, 1980, s. 7-12; K. Nowiński, *Jerzy Remer (1888-1979)*, "Muzealnictwo" 1982, nr 25, s. 109-110; AAN: Zespół arch. MWRiOP, Akta osob. R sygn. 5369; Arch. Uniw. Tor.: Akta osobowe R. sygn. K-8 221, Urz. Woj. w Bydgoszczy: Akta osob. R.; Zaoczne Studium Bibliot. i Infor. Nauk. Na Uniw. Tor.: R. Reichel, *Jerzy Remer – monografia bibliograficzna* (mpis pracy mgr. 1984); J. Mazurkiewicz, *Bibliografia przedmiotowa i podmiotowa R.* [w posiad. Autorki rpis. 488 poz.].

Janina Mazurkiewicz

Biogram zamieszczony w: *Polski Słownik Biograficzny Konserwatorów Zabytków*, Poznań 2006, z. 2, ss. 211-214.